

<https://arvamus.postimees.ee/7759412/tiina-tambaum-tunnustamise-protseduurid-on-eestis-nagu-mustad-kastid>

Tiina Tambaum, Tallinna Ülikooli teadur
22. aprill 2023

Tunnustamise protseduurid on Eestis nagu mustad kastid

Väga harva austatakse nomine ja laureaate teadmise, mida täpselt nende töös ja tegemistes esile tõsteti, rääkimata sellest, et kõigi konkursile esitatud inimeste lood saaksid laiemat tähelepanu, kirjutab Tallinna Ülikooli teadur Tiina Tambaum.

Kakskümmend neli inimest esitasid kandidaadi maakonna kõrgeima teenetemärgi saamiseks. Nende küla raamatukogu juhataja oli ligi pool sajandit hoidnud elus kohaliku kultuurielu, koostanud isetegevuse lähiajaloo raamatu, arendanud kogukonnanäituse formaati, pakkunud noortele igavuse peletamiseks loomingulist eneseteostust, kui noorsootöö polnud veel ametlik teenus, ta oli olnud paljudele kohalikele nende arengu mõjutaja. Põhjenduskirja tuli sisutihe ja südamest, kaks lehekülge pikk.

Nädalad möödusid, lõpuks lugesid esitajad lehest, et teenetemärgi said teised inimesed. Elutöö ei löönud tihedas konkurentsist läbi. Saavutati nii-öelda märkamatu neljas koht. Küla tänu ja tunnustus jäi väljendamata.

Tunnustuse eesmärk on üllatada?

Tunnustamise protseduurid on Eestis nagu mustad kastid, mille sisu asjaosalised ise näha ei tohi. Millegipärast on tunnustamise juures kõige olulisem see, et väljavalitud ikka korralikult üllatada. Väga tähtis on ka hoida saladuses, kes on inimese tunnustamisele esitanud. Konkursifiltri läbinutel peab asjast kuuldes jääma ootamatusest hing kinni ja kui neil tekib soov tänulikkust väljendada, peavad nad nagu abitud pimesikud ise esitajate jälgi ajama. Väga harva austatakse nomine ja laureaate teadmise, mida täpselt nende töös ja tegemistes esile tõsteti, rääkimata sellest, et kõigi konkursile esitatud inimeste lood saaksid laiemat tähelepanu. Tunnustamine on protseduur, kus inimene on seatud rohkem või vähem teiste tähelepanu keskpunkti. Miks on ta rambivalgusesse tõstmisel jäetud ilma võimalusest olla informeeritud, ise kaasa rääkida, hoida ka siin oma elu juhtimise ohje enda käes?

Ühe Eesti väikelinna abilinnapea räägib, et neil on teenetemärk ja kultuuripreemia sellised, kus avalikustatakse ainult laureaadi ja ühtegi teist kandidaati esile ei tooda. Varem oli linnas tõesti tava, et kultuuripreemia kõik nominendid koos infoga, mida esitajad olid kirja pannud, said avalikuks, nüüd on aga määrust muudetud. Praegune abilinnapea teab määruse muutmise asjaolusid: «Kultuuripreemia ei esitatud

kandidaate mitte just siirastel eesmärkidel, vaid inimese mahategemiseks ja mõnitamiseks.»

Paari nõmetseja pärast kannatab kogu ettevõtmise idee ja tuum. Samas saaks olukorra lahendada ka teisiti. Kui tunnustamisel loobuda põhimõttest, et tunnustatavat peab ilmtingimata üllatusega jalust rabama, kui me annaks tunnustamise otsust tehes tunnustatavale võimaluse kaasa rääkida oma elu puudutavas küsimuses, laheneks ka eelkirjeldatud pahatahtlike lõks. Lahendus oleks võtta ühendust kandidaadi endaga ja temalt küsida, kas ta on kandidatuuri, kirjapandu ja selle avalikustamisega nõus.

Kultuuripreemia ei esitatud kandidaate mitte just siirastel eesmärkidel, vaid inimese mahategemiseks ja mõnitamiseks.

Millegipärast on levinud eeldus, et iga tunnustus – ja räägime ikka sellistest tunnustustest, mis on välja pakutud siirastel eesmärkidel – teeb tunnustatavale rõõmu. See ei ole päris nii. «Ma olen korra niimoodi teinud, et keeldunud tunnustuskirjast, mis oli juba otsustatud ja väljakuulutamisel,» räägib kolleeg ülikoolist. «Ma lihtsalt ei hinnanud oma tööd sellel aastal millekski eriliseks, et mind peaks esile tõstma,» selgitab ta oma ebaharilikku käiku. Pärast seda jutuajamist kuulsin samasuguseid lugusid veel. Kes tundis, et ei väärinud oma koolitustegevuse eest maakonna aasta koolitaja tiitlit, kes arvas sisimas, et õpetajana esiletõstmine oli ennatlik. Neil kõnelejatel ei tulnud aga pähe variant, et võiks tunnustuse tagasi lükata. Oleks see ju olnud ka tänamatu esitajate suhtes, sest nad olid kavandanud parimat.

Niisiis, pühendame asjaosalise õiges etapis teemasse. Väärt inimene väärrib tunnet, et ta ei ole teiste meelevallas, ega satu olukorda, kuhu ta sattuda ei soovi. Üllatamine ei ole kõige olulisem kriteerium tunnustamisel, sellest loobumine tunnustust kehvemaks ei tee, küll aga suureneb tõenäosus pakkuda rõõmu.

Teema pahupoolelt leiab samuti mõttele toetust. Oleme ju kuulnud juhtumitest, kus kõrge aunimetuse saanud inimese minevikust ja elustiilist hakkab välja imbuma fakte, mis seavad kõige muu kõrval ka aunimetuse või isegi selle varasemaid saajaid halba valgusse. Kui asjaosaline ise on kavandatavaga kursis, siis ehk kasutab ta võimalust oma luukeredele kapis inventuuri teha ja õigel ajal pidurit vajutada.

Teene kirjeldus on AK templiga teave

Hea tuttav sai presidendi teenetemärgi. Nägin teda paar päeva enne pidulikku tseremooniat ja panin tähele, millises kimbatuses ta oli. Ta ei teadnud, kes oli võtnud vaevaks koostada ja saata presidendi kantseleile ettepanek koos põhjenduskirjaga. Sellises olukorras tekib inimlik soov tänada. Laureaat küsis maja peal ühelt ja teiselt, mis tekitas omakorda piinlikkust neile, kes pidid eitavalt vastama. Kas selline detektiivitöö käib kokku teenetemärgi saaja väarikusega?

Teenetemärkide seaduses on kirjas, et teene kirjeldus on teave asutusesiseseks kasutamiseks. Aga miks ei võiks see teave olla lisaks ametnikele ka kandidaadi

kasutuses? Üks on selge, vähemalt tunnustusteppepaneku esitajana võiksime hakata järgima tava anda tulemuste avalikustamise järel nominendile või laureaadile teada, kes olid tema kandidatuuri esitamise taga. Ka teene kirjeldus on esitajatel kindlasti piisavalt läbimõeldud, nii et see sobib ametnike kõrval ka asjaosalisele saatmiseks.

Tunnustusi on väga erinevaid. Pean lootma, et teenetemärkide seaduses teene kirjelduse AK templiga märgistamisel ehk avalikustamise piirangul on olemas mingi sisuline põhjendus. Samas usun, et väga paljudel juhtudel pole teene kirjelduse mitteavaldamine üldse põhjendatud. Arvan, et tegemist on pigem protseduuri läbiviijate mugavusega. Minu meelest on teene kirjelduse mitteavaldamine tohutu raiskamine, iseäranis siis, kui konkurss toob esile laiemale avalikkusele vähe tuntud inimesed.

Vähemalt tunnustusteppepaneku esitajana võiksime hakata järgima tava anda tulemuste avalikustamise järel nominendile või laureaadile teada, kes olid tema kandidatuuri esitamise taga.

Paarkümmend aastat korraldas sotsiaalministeerium igal aastal ministri tänuvastuvõtu vanemas eas inimestele, kes olid millegagi silma paistnud, olnud teistele eeskujuks. Ühel aastal said tänukirjad spordi ja liikumise propageerijad, teisel aastal elukestvad õppijad, siis vabatahtliku töö tegijad, kogukonda panustajad jne. Tänukirjade üleandmine oli väga huvitav ja uhke üritus, sest maakonnad olid oma laureaadi kohta kaasa andnud iseloomustused, mis kohapeal ette loeti. Tean, et iseloomustused kõlasid sisutihedate, emotsionaalsete ja korrektselt sõnastatud tekstidena muuhulgas seetõttu, et ürituse korraldajad olid nendega enne vaeva näinud – vajadusel algversioone toimetanud ja infot juurde küsinud. Nende huvitavate iseloomustuste kuulajaid oli kolmenelikümmend. Selle ürituse seinte vahele, nende neljakümne inimese teada need eeskujude väärivad lood ka jäid. Tõsi, oli paar üksikut erandit, sest raadioajakirjanik Ülle Karu jõudis kohapeal teha mõne intervjuu. Inspireerivaid kirjeldusi sellest, kuidas vanemas eas inimesed kogukonda ja ühiskonda panustavad, ministeerium veebis ei avaldanud.

Ja samal ajal kulutame aega, energiat ja raha, et võidelda ühiskonnas vanuseliste stereotüüpidega...

Küllap kõikvõimalikel tunnustamistel tõepoolest kõik lood ja teenete kirjeldused ei kõlba kohe laiale maailmale näidata. «Sageli on põhjenduse tekst olnud väga lühike ja lakooniline,» selgitab näiteks eelpool nimetatud väikelinna abilinnapea. Kuid kas sel juhul pole tegemist hoopis kirjutajate konkursiga, kus need, kellest kirjutatakse, on teisejärgulised? Sel juhul võrdleb komisjon võrreldamatut.

Kui juba põhjenduskirju koguda, kas ei võiks seada ja jälgida tehniliste kriteeriumite täitmist, paluda tekste täiendada ja sobimatud lihtsalt tagasi saata? Kellel on sellist aega, ütlevad ühed. Konkursid pole ju kellegi põhitegevus, lisavad teised. Töötundide kõrvalt, mis kuluvad auhinna hankepaberite vormistamisele, ei jää aega tegeleda mingite elutöökirjeldustega, mõtleavad kolmandad. Hästi, aga sel juhul pole siin ka siirast soovi inimeste panusele austust avaldada.

Kõik inimesed väärivad tunnustust

Tulen artikli alguse juurde tagasi. Rääkisin, et kandidaat maakonna kõrgeima teenetemärgi saamiseks ei läinud läbi. Tänu ja tunnustuse väljendamise asemel tundsid esitajad hoopis pisukest häbi ja pettumust nagu kaotajad ikka. Mis sai edasi? Siis esitajatel mõtted selginesid. Tekkis mässumeelne küsimus: kus on kirjas, et tunnustada võivad ainult asutused ja organisatsioonid? Asutused ja organisatsioonid on ju ainult vahend, et ühed inimesed saaksid teisi tunnustada. Miks peab tunnustamist korraldama konkureerimise põhimõttel? Fakt, et teenetemärgi said teised, ei muuda meie kandidaadi tööd vähemväärtuslikuks. Teiste inimeste tublidus ei vähenda kogukonna õigust ja soovi oma inimest tunnustada. Kõige olulisem on ju see, et sõnad ja mõtted, mis kandidaadi kohta kirjutatud, jõuaksid temani.

Nii tegidki esitajad kandidaadi tunnustamise ürituse ise. Kuulutasid külas välja koha ja kellaaja, lugesid ette tunnustamise põhjenduskirja ning andsid teksti raamitud kujul oma laureaadile.

See lugu juhtus Tartumaal Äksis, kus 2023. aasta märtsis andis kogukond välja Äksi Kuldse Oksa nr 1 ja selle sai raamatukogu juhataja Anita Priks.

Kuldset Oksa võiks võtta metafoorina. See, millisesse vormi on valatud meie tänu ja märkamine, ei ole seadusesse kirjutatud ega kivisse raiutud. Ei pea tingimata olema märk või orden, ei pea ka olema postament või pink. Me saame istutada kaasteelisele nimelise puu, panna plaadikese majale, mille on naaber oma kätega ehitanud, saame aidata pereliikmel avaldada tema eluloo märkmed või olla kolleegile innustavaks toeks tema elust näituse kokkupanemisel. Enamik neist kaasteelistest, naabritest, pereliikmetest ja kolleegidest ei ole tõenäoliselt olnud liidrid ega loomeinimesed. Sellegipoolest on ka neil soov saada tagasisidet elatud elule, kinnitust, et nad on teiste jaoks midagi paremaks teinud.